

HANDREIKING

HISTORISCH REDENEREN

ONDERBOUW

MIDDENBOUW

BOVENBOUW

Iselinge Hogeschool minor Historisch
redeneren 2022-2023

Esmee Krol, Ruben Voerman, Swen
Berentsen, Jelle Leusink, Jelle Rougoor,
Anouk Penazzo André

Inleiding

In deze handreiking zul je een korte toelichting van de historische redeneervaardigheden vinden. Deze geven je inzicht in hoe deze vorm kunnen krijgen in de praktijk. Er is onderscheid gemaakt in welke vaardigheden in welk bouw toegepast kunnen worden. Daarnaast zul je handreikingen vinden omtrent historisch besef en doelen binnen het geschiedenisonderwijs.

**HISTORISCH
REDENEREN**

Inhoud

- Historisch besef
- Hoofddoelen geschiedenisonderwijs
- Ontwikkelingsfasen historisch tijdsbesef
- Historische redeneervaardigheden uitgelegd
- Checklist succesles
- Historische redeneervaardigheden onderbouw
- Lessuggesties onderbouw
- Historische redeneervaardigheden middenbouw
- Lessuggesties middenbouw
- Historische redeneervaardigheden bovenbouw
- Lessuggesties bovenbouw

**HISTORISCH
REDENEREN**

HISTORISCH BESEF

Historisch besef is een breed begrip. Tevens een erg belangrijk begrip. Dit geeft een leerkracht kennis over hoe kinderen geschiedenis leren. Het is te onderscheiden in de deelbegrippen: Historische kennis, Historisch denken en Historische interesse. Deze worden in dit model toegelicht.

HISTORISCHE KENNIS

Historische kennis is kennis van historische verschijnselen, ontwikkelingen, gebeurtenissen en personen. Het omvat ook de kennis van tijdsaanduiding, tijdsindeling en periodes. Deze historische kennis kunnen leerlingen inzetten om zich te oriënteren in de tijd. Als leerkracht is het belangrijk om deze historische kennis op alle vlakken te onderwijzen.

HISTORISCH DENKEN

Bij historisch denken zijn verschillende vaardigheden nodig die leerlingen kunnen hanteren om een beeld vormen van een periode of historisch verschijnsel. Enkele vaardigheden zijn:

- Continuïteit en verandering
- Oorzaken en gevolgen
- Standplaatsgebondenheid
- Historische vragen stellen
- Brongebruik

Maar ook de vaardigheid om betekenis te geven aan historische gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen.

HISTORISCHE INTERESSE

Dit omvat de interesse in de geschiedenis en waardering voor aspecten van het erfgoed. Dit ligt bij ieder kind anders. Als leerkracht de taak om iets te kiezen wat alle kinderen interesseert.

HOOFDDOEL GESCHIEDENIS ONDERWIJS

HISTORISCH TIJDSBESEF ONTWIKKELEN

In dit model komt aan bod hoe, wat, wie, wanneer waar en waarom een kind geschiedenis leert

DIDACTISCHE HULPMIDDELEN

- tijdbalk hanteren
- 5 beeldvormers inzetten
- leerstofordening
- invalshoeken inzetten
- historische empathie toepassen
- multiperspectiviteit
- verzamelen, ordenen en beeldvormen.

HOE LEERT EEN KIND GESCHIEDENIS?

1. Ontwikkelen van historisch tijdsbesef.
 - *Zie voor de ontwikkelingsfasen de daarvoor bestemde handreiking.*
 - Relatie heden, verleden en toekomst.
 - Chronologie en tijdsaanduiding.
 - Continuïteit en verandering.
 - Tijdbalk

WAT/WIE/WANNEER/WAAR?

2. Ontwikkelen van historische kennis en inzicht: kennis van historische feiten en chronologie.
 - De tijdvakken
 - Canon
 - Beeldvorming
 - Verhalen, tradities, verbeelding.
 - Historische interesse
 - Personen, gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen.
 - Erfgoedonderwijs en burgerschapsvorming

WAAROM EN HOE WETEN WE DAT?

3. Ontwikkelen van historisch denken en redeneren. Kritisch nadenken over:
 - Bronnen
 - Continuïteit en verandering
 - Feit en mening
 - Oorzaak en gevolg
 - Historische vragen stellen
 - In historische context plaatsen
 - Historische begrippen hanteren
 - (Tegen)argumenten geven
 - Beeldvormen door interpreteren

ONTWIKKELINGSFASEN HISTORISCH TIJDSBESEF GROEP 1 TOT EN MET 8

TIJDSAANDUIDING

Fase 1: toepassen van onbepaalde tijdsaanduidingen met begrippen als; heel lang geleden en onze tijd etc.

Fase 2: namen van de tijdvakken toepassen die het kortst geleden zijn. Maar ook die van het langst geleden.

Fase 3: Alle tijdvakken zijn bekend. Begrippen prehistorie, middeleeuwen en gouden eeuw worden toegepast. Belangrijke jaartallen zijn bekend.

CHRONOLOGISCHE VOLGORDE

Fase 1: afbeeldingen, voorwerpen, situaties en levensstijlen kunnen in chronologische volgorde worden gezet.

Fase 2: alles van fase 1 en dat wordt uitgebreid met bekende personen en concrete gebeurtenissen.

Fase 3: Plaatsen van gebeurtenissen, personen en tijdvakken kunnen in chronologische volgorde worden gezet.

TIJDBALK

Fase 1: een eenvoudige tijdbalk met de begrippen heel lang geleden en onze tijd etc.

Fase 2: een tijdbalk met de namen van de tijdvakken.

Fase 3: een tijdbalk met jaartallen.

INDELING PER BOUW

Fase A:

- Groep 1 tot en met 3.
- Ontluikend historisch tijdsbesef.

Fase B:

- Groep 4 tot en met 6.
- Aanvankelijk historisch tijdsbesef.

Fase C:

- Groep 7 tot en met 8.
- Voortgezet historisch tijdsbesef.

BRONVERMELDING

Groot-Reuvekamp, M. (2014). Historisch tijdsbesef in het basisonderwijs. Een vergelijking tussen Engeland en Nederland. Kleio (februari), 46-51.

KENMERKENDE ASPECTEN

Fase 1: herkennen van kenmerkende aspecten van het dagelijks leven in het verleden.

Fase 2: alles van fase 1 en daar komt bij het herkennen van sociale en culturele kenmerkende aspecten.

Fase 3: het herkennen van sociale en culturele, economische en politieke kenmerkende aspecten van alle tijdvakken.

CONTINUÏTEIT EN VERANDERING

Fase 1: herkennen van verschillen met vroeger en nu aan de hand van concrete voorbeelden.

Fase 2: herkennen van veranderingen, verschillen en overeenkomsten **tussen** de tijdvakken.

Fase 3: herkennen van veranderingen, verschillen en overeenkomsten **binnen** de tijdvakken.

Historische redeneervaardigheden

Denken over:

- overeenkomsten en verschillen
- continuïteit en verandering
- oorzaken en gevolgen
- Multiperspectivisch kijken
- Besef van standplaatsgebondenheid

**HISTORISCH
REDENEREN**

Denken over.... overeenkomsten en verschillen

Wat is het?

Je kunt tijdvakken, historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen onderzoeken door overeenkomsten en verschillen tussen periodes, gelijkende gebeurtenissen of ontwikkelingen te noteren en ze zo met elkaar te vergelijken. Dit kan binnen een tijdvak (bijvoorbeeld de vergelijking tussen de VOC en de WIC) of tussen tijdvakken (industrialisatie in sommige landen in het heden vergelijken met de industrialisatie in Nederland in de 19e eeuw).

Door te zoeken naar overeenkomsten en verschillen leren leerlingen zich verdiepen in een bepaald aspect van de geschiedenis. Ze leren goed observeren en kritisch te kijken of iets werkelijk een verschil is of dat het toch meer op elkaar lijkt dan ze in eerste instantie denken. Op basis van kenmerken van tijdvakken leren leerlingen zich een voorstelling te maken van hoe mensen in een bepaalde tijd leefden en dit vergelijken met het leven in andere tijden en het heden. Daarvoor is het van belang dat leerlingen zich een beeld kunnen vormen van de historische en de hedendaagse werkelijkheid

De uitdaging is om leerlingen te laten verwoorden waarom ze een bepaalde afweging maken en welke argumenten ze voor hun keuze hebben.

Potjer (n.d.), Redeneren over overeenkomsten en verschillen. Geraadpleegd op 15-02-2023 op www.onderzoekendgeschiedenisonderwijs.nl/redeneren-over-overeenkomsten-verschillen/

Denken over continuïteit en verandering

Wat is het?

Binnen het historisch redeneren is het belangrijk om leerlingen te laten nadenken over wat tussen periodes hetzelfde blijft en wat er verandert: continuïteit en verandering. Er verandert een hoop in de loop van tijd. Kinderen moeten leren dat verandering niet altijd hetzelfde gaat en is gegaan. Veranderingen kunnen wel tientallen of honderden jaren duren. Hier moeten de kinderen inzicht in krijgen.

In de loop van de geschiedenis is er ook veel continuïteit: dingen blijven soms lang hetzelfde. Veel dingen binnen de geschiedenis zijn altijd nog actief binnen de huidige samenleving of na een hele lange tijd van toepassing te zijn geweest pas zijn veranderd. Door deze begrippen te leren begrijpen zijn de leerlingen bezig om in de geschiedenis te duiken en bijvoorbeeld te onderzoeken welke tradities en gewoontes uit de geschiedenis nu nog steeds voorkomen in het leven van nu.

Potjer et al. (2023). Onderzoekend leren bij geschiedenis. *Praxis-bulletin* 1(40).

Potjer (n.d.), Redeneren over continuïteit en verandering. Geraadpleegd op 15-02-2023 op

www.onderzoekendgeschiedenisonderwijs.nl/redeneren-over-wat-hetzelfde-blijft-en-wat-verandert/

Denken over oorzaken en gevolgen

Wat is het?

Historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen komen nooit uit de lucht vallen: ze maken deel uit van een ingewikkeld netwerk van oorzaken en gevolgen. Een oorzaak-gevolgrelatie wordt ook een causale relatie, of een causaal verband genoemd. In het verleden zien we vele gebeurtenissen en veranderingen. Bij het vak geschiedenis zoeken we naar verklaringen voor die gebeurtenissen en veranderingen. We willen dus niet alleen weten wat er is gebeurd, maar vooral waarom het is gebeurd. Oorzaken en gevolgen zijn hulpmiddelen om deze ontwikkelingen te verklaren. Het is belangrijk om te beseffen, dat er meestal sprake is van meerdere oorzaken en meerdere gevolgen. Er zijn verschillende soorten oorzaken, bijvoorbeeld directe en indirecte oorzaken. Er zijn ook verschillende soorten gevolgen, zoals gevolgen op korte of lange termijn en gewenste of ongewenste gevolgen.

Potjer (n.d.). Redeneren over oorzaak&gevolg. Geraadpleegd op 10-05-2023 op www.onderzoekendgeschiedenisonderwijs.nl/redeneren-over-oorzaak-gevolg/

Studeersnel. (2022, z.d.). *Feniks vaardigheden*. Studeer snel. Geraadpleegd op 24 mei 2023, van <https://www.studeersnel.nl/nl/document/amsterdams-lyceum/geschiedenis/feniks-vaardigheden-vwo/23788370>

Multiperspectivisch kijken

Wat is multiperspectivisch kijken?

Bij het vak geschiedenis is het belangrijk dat onderwerpen vanuit verschillende perspectieven bestudeerd worden. Het doel hierbij is dat leerlingen leren dat gebeurtenissen en ontwikkelingen door de verschillende mensen en groepen mensen die iets meemaken, anders wordt ervaren. Door een gebeurtenis vanuit verschillende perspectieven te bekijken, ga je het beter begrijpen.

Multiperspectiviteit houdt dan ook in dat men zich kan inleven in het perspectief van een ander. Hiermee erken je de verschillende ervaringen van mensen in het verleden. Door het inleven krijg je inzicht in hoe mensen verschillend denken. Dit is een belangrijke vaardigheid om te leren in de samenleving nu. Multiperspectivisch kijken is daarom een belangrijk onderdeel van burgerschap.

Methode Blink (n.d.). Multiperspectiviteit bij geschiedenis. Geraadpleegd op 04-06-2023 op <https://blink.nl/blink-geschiedenis-multiperspectiviteit/>

Potjer (n.d.). Redeneren over multiperspectiviteit en standplaatsgebondenheid. Geraadpleegd op 30-05-2023 op <https://onderzoekendgeschiedenisonderwijs.nl/redeneren-over-standplaatsgebondenheid/>

Besef van standplaatsgebondenheid

Wat is het?

Besef van standplaatsgebondenheid is niet zozeer een aparte vaardigheid van het historisch redeneren, maar is iets waar leerlingen zich bewust van moeten worden als ze met geschiedenis en met primaire bronnen werken. Hier wordt ook in het voortgezet onderwijs nog veel aan gedaan. Standplaatsgebondenheid betekent dat wie jij bent (de tijd waarin je leeft, je geslacht, leeftijd, familie-achtergrond en -waarden, geloofsovertuiging, welvaart en nog vele andere factoren) invloed hebben op hoe je iets ervaart en iets beoordeelt. Dat geldt voor ervaringen die jij nu in je leven meemaakt, maar ook hoe je personen, gebeurtenissen en ontwikkelingen van vroeger beoordeelt en begrijpt. Besef van standplaatsgebondenheid kunt je oefenen door in je lessen aan multiperspectiviteit te werken.

Historische vaardigheden. Geraadpleegd op 21-06-2023 op https://maken.wikiwijs.nl/65236/Historische_vaardigheden___kopie_1#!page-1430382

Potjer (n.d.). Redeneren over multiperspectiviteit en standplaatsgebondenheid. Geraadpleegd op 30-05-2023 op <https://onderzoekendgeschiedenisonderwijs.nl/redeneren-over-standplaatsgebondenheid/>

SUCSESLES? WAT MAAKT JOUW LES EEN GOEDE GESCHIEDENISLES?

CHECKLIST

Je kunt natuurlijk niet een perfecte les geven maar met deze checklist kom je aardig in de buurt. Deze checklist zal tools geven waarmee je kunt checken of jouw geschiedenisles een succesvolle les zal zijn.

Kinderen hebben deze les gewerkt met historische redeneervaardigheden. En er is een duidelijke koppeling gemaakt tussen het verleden en heden.

START

Ik heb een pakkende inleiding waardoor leerlingen betrokken raakte.

Ik heb duidelijke lesdoelen en leerdoelen die aansluiten bij wat mijn groep moet kunnen.

Ik heb aansluiting op de beginsituatie van de kinderen kijkend naar de belevingswereld.

De les heeft een duidelijke inleiding, kern en afsluiting waarbij een passende verwerking wordt gekozen.

Ik sta boven de lesstof en heb geoefend met het enthousiast overbrengen van historische kennis waarbij afwisseling van de interactie, inzetten van materialen, werkvormen en vragen wordt toegepast.

Ik heb beeldvormers ingezet en ik heb het onderwerp in de tijd geplaatst.

Ik heb één bewuste invalshoek: economisch, politiek, cultureel of ecologisch.

Ik maak ten minste een grap passend bij de leeftijdsgroep en het tijdvak.

Ik ben misschien zenuwachtig maar met deze checklist en voorbereiding weet ik dat het een succesles wordt!

Historische redeneervaardigheden

Als je historisch redeneren wil stimuleren bij leerlingen in het basisonderwijs, kan er niet in elke bouw aan dezelfde historische redeneervaardigheden worden gewerkt.

In de **onderbouw** kan er worden gewerkt aan het ontwikkelen van denken over:

- overeenkomsten en verschillen
- continuïteit en verandering
- oorzaken en gevolgen

ONDERBOUW

Mogelijke werkvormen

Chronologie en ontwikkeling voorwerpen

Voor deze opdracht is het belangrijk dat er van een voorwerp verschillende varianten (oud, minder oud en hedendaags) aanwezig zijn. Je kunt denken aan een ganzenveer/pen van vroeger en hoe deze er nu uit ziet. Of aan varianten telefoons. Leerlingen moeten ze op volgorde van oudst naar nieuwst leggen en in een gesprek over de volgorde (ontwikkeling tijdsbesef), kun je ook praten en vragen stellen over de ontwikkeling van materialen en voorwerpen (historisch redeneren).
(continuïteit en verandering)

Leven in een kasteel

Leerlingen in de onderbouw zijn heel nieuwsgierig naar het leven van vroeger, vooral naar spannende periodes zoals de Middeleeuwen. Vaak praten we over kastelen en de ridders en jonkvrouwen die daar leven. In het kijken van platen kun je bespreken of alle mannen ridders waren en alle vrouwen jonkvrouwen of niet. Welke mensen werken en wonen nog meer op het kasteel?

ONDERBOUW

Historische redeneervaardigheden

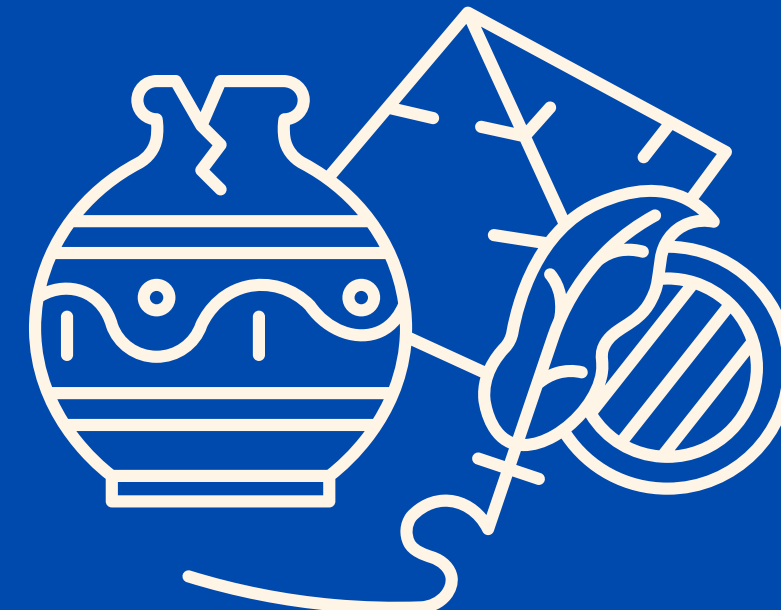
Als je historisch redeneren wil stimuleren bij leerlingen in het basisonderwijs, kan er niet in elke bouw aan dezelfde historische redeneervaardigheden worden gewerkt.

In de **middenbouw** kan gewerkt worden aan het ontwikkelen van denken over/vanuit:

- overeenkomsten en verschillen
- continuïteit en verandering
- oorzaken en gevolgen
- multiperspectiviteit

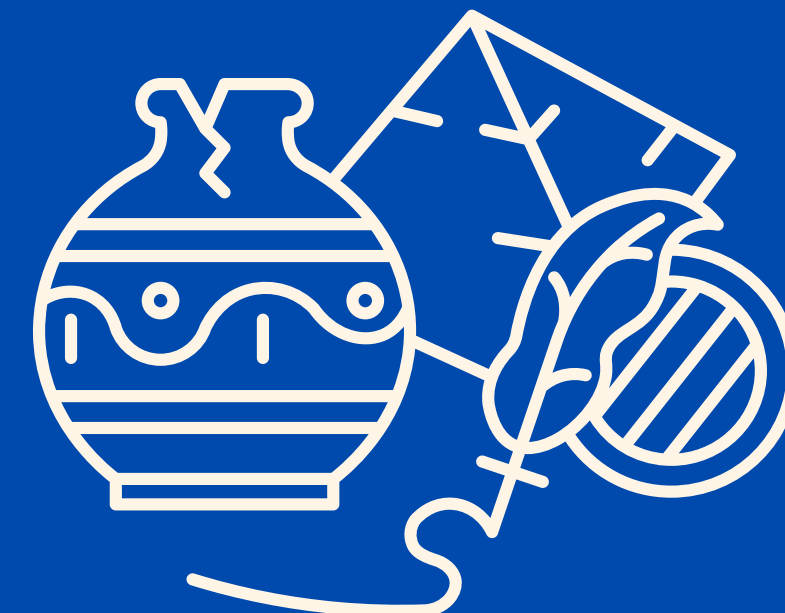
MIDDENBOUW

- Het denken over overeenkomsten en verschillen kan worden gestimuleerd door leerlingen in de les twee situaties in een tijdvak met elkaar te laten vergelijken, bijvoorbeeld: overeenkomsten en verschillen tussen een dorp en een stad in de middeleeuwen.
- Bij de middenbouw kun je het denken over oorzaken en gevolgen en de relatie hiertussen versterken door bij de ontwikkelingen die in je lessen aan bod komen bewust te vragen: Hoe is dit eigenlijk ontstaan? Hoe kwam het dat mensen ... gingen doen? en de begrippen 'oorzaak' en 'gevolg' met leerlingen te bespreken. De koppeling met alledaagse situatie en de actualiteit, waarin ook van alles gebeurt, kan hierbij helpen. Leg ook uit dat we oorzaken en gevolgen bij geschiedenis beter kunnen zien omdat het lang geleden is.

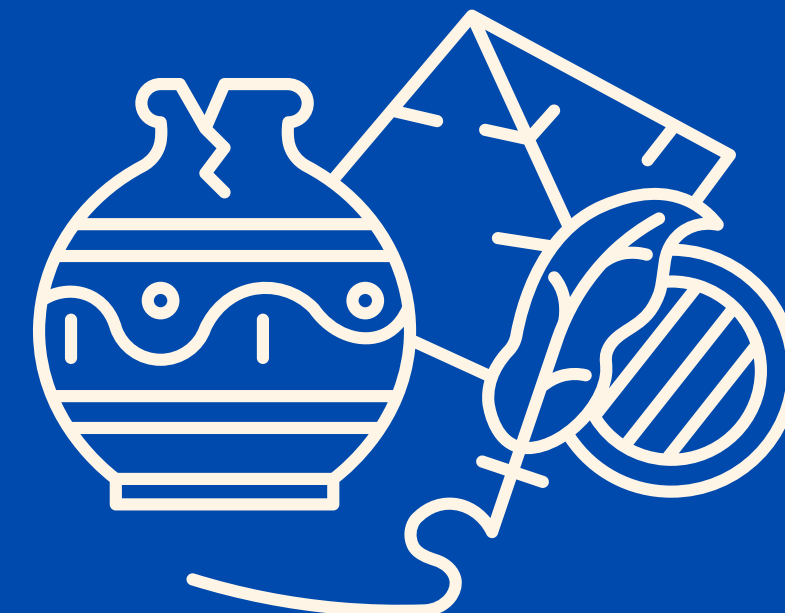
MIDDENBOUW

- Het denken over continuïteit en verandering kun je ontwikkelen door aan de slag te gaan met feesten van verschillende culturen en hoe die nu en vroeger gevierd werden. Leerlingen kunnen onderzoeken welke gewoontes en tradities van die feesten hetzelfde zijn gebleven en/of welke veranderd zijn ten opzichte van vroeger en hoe ze dan zijn veranderd.
- Als onderdeel van burgerschap is het belangrijk om multiperspectivisch bewustzijn al vroeg te ontwikkelen en het past bij bijna alle onderwerpen bij geschiedenis. Bijv. aandacht voor het verschil tussen hoe een matroos de reis op een VOC-schip heeft beleefd t.o.v. een kapitein of hoe taken en ervaringen van mannen en vrouwen verschilden.

MIDDENBOUW

Mogelijke werkvormen

Leven in de tijd van jagers en boeren

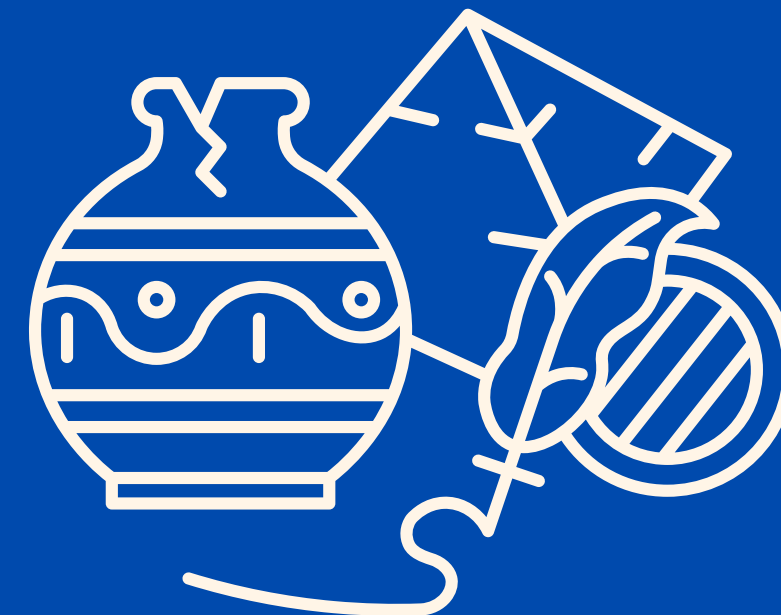
De prehistorie omvat een periode van tienduizenden jaren waarin de mensheid grote ontwikkelingen heeft doorgemaakt. Met leerlingen kun je oorzaken en gevolgen in kaart brengen van veranderingen in verschillende momenten in de prehistorie: bijv. de komst van rendierjagers en hun manier van leven of juist de overgang naar de landbouw. Leerlingen kunnen in de verwerking een (gezamenlijke) creatieve opdracht maken door na onderzoeken van de periode een maquette van een tentenkamp van jagers-verzamelaars te maken of een dorp van de hunebedbouwers.

Wat was dit, wat is dit?

In de gewone dagelijkse omgeving zijn veel verschillende plekken die van historische waarde zijn. Een mogelijke opdracht voor de middenbouw is dat de leerlingen foto's krijgen of maken van een historische plek in de omgeving en vervolgens gaan uitzoeken wat het is, hoe het er uit zag en ziet, wat is er veranderd en hoe dit komt. Op deze manier wordt het denken over continuïteit en verandering geoefend.

MIDDENBOUW

Historische redeneervaardigheden

Als je historisch redeneren wil stimuleren bij leerlingen in het basisonderwijs, kan er niet in elke bouw aan dezelfde historische redeneervaardigheden worden gewerkt.

In de **bovenbouw** kan gewerkt worden aan het ontwikkelen van denken over/vanuit:

- overeenkomsten en verschillen
- continuïteit en verandering
- oorzaken en gevolgen
- multiperspectiviteit
- en aan besef van standplaatsgebondenheid

BOVENBOUW

- Bij overeenkomsten en verschillen kun je tijdvakken, gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen onderzoeken door overeenkomsten en verschillen tussen periodes, vergelijkbare gebeurtenissen of ontwikkelingen te noteren en ze met elkaar te vergelijken.
- Bij continuïteit en verandering kun je door middel van bronnen en het geven van voorbeelden de leerlingen laten onderzoeken of er gewoontes of tradities zijn gebleven of veranderd en hoe dit in de loop van de jaren is veranderd.
- Bij oorzaak en gevolgrelaties zou je een les kunnen geven waar bij een bepaalde gebeurtenis verschillende oorzaken zijn die een verband met deze gebeurtenis hebben. De leerlingen kunnen dan in overleg bedenken welke oorzaken direct en/of indirect zijn.

BOVENBOUW

- Multiperspectivisch kijken gaat over dat je een bepaalde historische gebeurtenis vanuit de ervaringen van verschillende mensen belicht. Je leert je hierdoor inleven in verschillende groepen en personen en je leert dat er verschillende manieren zijn om naar de geschiedenis te kijken. Je houdt hierbij ook rekening met normen en waarden uit de tijd die je onderzoekt.
- Besef van standplaatsgebondenheid is hierbij van belang en kan vanaf de bovenbouw bewust ontwikkeld worden bij leerlingen. Je kunt met de kinderen bespreken hoe mensen vroeger over bepaalde onderwerpen dachten en hoe mensen daar tegenwoordig over denken. Dan kun je het hebben over de verschillen en de overeenkomsten en hoe het komt dat de mensen vroeger anders over bepaalde onderwerpen dachten dan tegenwoordig. Hoe hebben normen en waarden in verschillende tijden invloed op het denken en doen.

BOVENBOUW

Mogelijke werkvormen

Waarom Gouden eeuw?

Nederland was tijdens de Gouden eeuw succesvol op het gebied van handel en oorlogsvoering. Ook bloeide de cultuur in de Republiek. Het was echter ook de tijd van slavenhandel, gewelddadige veroveringen en van grote armoede. Op dit moment wordt, na jarenlang onderzoek, excuses gemaakt voor verschillende misstanden uit die tijd. De vraag is dan ook: is het wel een gouden eeuw geweest? Met de middenbouw is een gesprek hierover interessant en waardevol. Oorzaak en gevolgrelaties komen hierbij aan de orde, maar als je leerlingen verhalen en/of afbeeldingen voorlegt vanuit verschillende mensen en bevolkingsgroepen oefen je vooral het multiperspectivisch kijken.

Oorzaken en gevolgen van de watersnoodramp

In deze werkvorm onderzoeken leerlingen aan de hand van echte historische bronnen wat de oorzaken waren van de watersnoodramp en hoe daar op korte termijn en op lange termijn de gevolgen van waren. Hiervoor kun je bronnen vinden op de canon-website en op de site van het watersnoodmuseum (kennisbank en beeldbank).

HISTORISCH REDENEREN

BOVENBOUW

